

RAZVEDRAVANJE:
VRNJAČKA BANJA I LEČENJE LEČILIŠTA

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

CRTA:

RAZVEDRAVANJE: VRNJAČKA BANJA I LEČENJE LEČILIŠTA

Ova studija slučaja je deo zajedničkih napora Centra za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), Nacionalne koalicije za decentralizaciju (NKD), Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCBP) i Partnera za demokratske promene da podstaknu veće učesče građana u odlučivanju kroz inicijativu „Građani imaju moć”. Izrada ove studije omogućena je uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj studije je isključivo odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove USAID-a ili Vlade SAD.

NACIONALNA
KOALICIJA ZA
DECENTRALIZACIJU

BCBP

**PARTNERI
SRBIJA**

Pre geološkog rolerkosterera koji će uslediti, osvrnimo se najpre na fonološki. Ako reč „vedro“ izgovorimo s kratkosilaznim akcentom, značiće „čisto“. Izgovorimo li je pak s kratkouzlaznim akcentom, dobićemo metalnu ili drvenu posudu za vodu. Udruženje „Vedro“, u čijem se imenu susreću i nadopunjuju dva homonima, osnovano je u Vrnjačkoj Banji kako bi se sprečila dalja devastacija izvora mineralne vode i drugih prirodnih dobara u najposećenijoj banji Srbije. Signal je jasan: ako se nešto pod hitno ne učini da stanje ekologije u banji postane vedro, vedro će – jedno po jedno – ostajati prazno. Izvori nisu neiscrpnii.

Odbrana vode

Kada je 2019. godine voda počela da nestaje na izvoru Jezero, nekolicina meštana oformila je inicijativu „Odbranimi vode Vrnjačke Banje“. Kasnije je, osim tog izvora, presušila i Slatina. „Došli smo do zaključka da je do iscrpljivanja došlo zbog nagle eksploatacije vode u Vrnjačkim termama, za šta su dobile dozvolu Opštine, bez zvaničnog rešenja Ministarstva rudarstva i energetike“, kaže Dejana Trifunović i dodaje: „Mi smo svake sedmice, od 15. avgusta do početka novembra 2021. godine, organizovali protestne šetnje. Tu se okupljao mali broj ljudi, jer su građani zastrašeni, ne znaju da se suprotstave ovdašnjim vlastima. Mi smo zbog toga opisani kao 'kombi stranka' – govorili su da nas ima malo, da idemo po Banji i vičemo u prazno... Međutim, mislim da su ti protesti jedan od naših najvećih uspeha: probudili smo svest Vrnjčanima, bez obzira na to što mnogi i dalje ne priznaju da imamo ekološki problem u banji“. Protesti su prestali s jeseni prošle godine, kada su aktivisti – kako navodi Dejana – shvatili da njihova borba mora biti preciznije uokvirena. Naša sagovornica je studirala pozorišnu režiju, ali dramaturgiju s kojom će se suočiti u borbi za Vrnjačku banju verovatno nije mogla da zamisli ni dok je proučavala teatar apsurdna.

Na početku, za šta se uopšte vodi borba? Prema studiji iz 2021. godine [1], Vrnjačka Banja raspolaže sa sedam mineralnih izvora, od kojih se četiri koriste za balneološku terapiju: „*Topla voda* (36,5°C) ubraja se u red ugljeno-kiselih homeoterma i koristi se za piće i kupanje. Hladne

mineralne vode *Snežnik* (14,2°C), *Jezero* (27°C) i *Slatina* (12,5°C) pripadaju grupi zemno-alkalnih voda", čemu treba dodati i manje poznate *Beli izvor* (ušće Lipovačkog potoka u Lipovačku reku) i *Borjak*. Sa druge strane, u Planu generalne regulacije Vrnjačke Banje [2] osim ovih šest izvora pominju se i *Izvorak*, kao i tri lokacije potencijalnih izvora: „područje JKP *Beli izvor*, zona bivše benzinske pumpe (deo platoa *Putnik*) i zona raskrsnice starog i novog puta za Goč". Važno je naglasiti da ni potencijalna nalazišta vode – iako samo *potencijalna* – nisu izuzeta od zaštite, već pripadaju drugoj sanitarnoj zoni.

Izvore Vrnjačke Banje, među kojima su neki danas nedvosmisleno ugroženi, opisala je grupa istraživača (Jovanović-Tončev, Podovac i Stanišić) u svojoj analizi tržišne privlačnosti i značajnosti banja Srbije [3]. Oni navode da je čuveni *Snežnik* otkriven 1916. godine, kao i da su u periodu od 1922. do 1925. iskopana dva plitka bunara, koja su bila u funkciji do 1978. godine, kada su izbušene tri bušotine, dubine od 30 do 50 metara. Na *Toplom izvoru* je početkom tridesetih godina nastalo pet istražnih bušotina na većoj dubini (122-200m), što je zahtevalo kopanje kroz kristalne škriljce, a najdubljom od njih dobijeni su i najbolji rezultati. Ubrzo nakon toga otkrivena je i mineralna voda na lokalitetu *Slatina*, gde su urađene i dve kaptaze (izvori *Rov* i *Zid*), koje su takođe bile funkcionalne do 1978, kada nastaju četiri istražne bušotine dubine 30-44 metra. Iste godine je jedna veća bušotina (260 metara), uz eksploatacioni bunar dubine 302 metra, omogućila pristup poslednjem velikom izvoru, na lokalitetu *Jezero*. Autori navode da je na *Jezeru* dobijena ugljenokisela mineralna vod HCO₃-Na tipa, s temperaturom od 25°C i izdašnošću izvora od 1,25 litre po sekundi. Kao što se može naslutiti, istraživanja se tu nisu zaustavila, već je zemlja pod kojom huči tolika voda neprestano osluškivana, ne bi li se utvrdilo postoji li još neka lokacija pogodna za kopanje. I takve lokacije bi se, s vremena na vreme, iznova pojavljivale. Tako je, na oko 150 metara od *Slatine*, u dvorištu JKP *Beli izvor*, nastala istražna bušotina duboka više od pola kilometra.

Vodeći se navedenim podacima, neko neoprezan bi mogao pomisliti kako Vrnjčani, ali i turisti u Vrnjačkoj Banji, mogu biti spokojni kada je reč o količini i prilivu vode. Ipak, uporedni pregled banjā Srbije dovodi nas do drugačijeg zaključka: Vrnjačka se nalazi na začelju liste po izdašnosti geotermalnih izvora izraženoj u kilogramima po sekundi. Marina Nenković i Mila Pucar sa Instituta za arhitekturu i urbanizam Srbije komparativno su u svom istraživanju predstavile 20 banja, među kojima Vrnjačka – s izdašnošću od 5 kg/s – zauzima 19. mesto. Poređenja radi, Koviljača ima 26 puta veću izdašnost a Niška Banja 12 puta, dok se iza Vrnjačke Banje nalazi samo Brestovačka, sa 3 kg/s [4]. Da bismo shvatili širu dimenziju problema, u jednačinu sa više nepoznatih treba uvrstiti i podatak o popularnosti Vrnjačke Banje, kojoj po broju turista ne može da parira nijedna druga. Prema podacima Republičkih zavoda za statistiku [5], banja je u 2020. ugostila više od 200.000 turista, s ukupno 700.000 noćenja. Više turista, više noćenja, više smeštajnih kapaciteta – veća potreba za vodom. A nje nema u neograničenim količinama.

U svom master radu „Zdravstveni turizam kao faktor razvoja Vrnjačke Banje“ Nemanja Đurović se, između ostalog, bavio i problemima vodovodne infrastrukture, kanalizacija i prečišćavanja otpadnih voda. Na osnovu dostupnih izvora Đurović navodi da se zbog dotrajalih vodovodnih instalacija gubi čak 40% vode koja se sa izvorišta doprema na teritoriju opštine. Uz to, prilikom

rekaptiranja izvora *Snežnik* potvrđena je „hidraulička veza između Vrnjačke reke, mineralnih voda *Snežnika* i izvora *Topla voda*, što ukazuje na direktnu zavisnost kvaliteta njihovih voda od kvaliteta vode u reci. Takođe, prilikom testiranja pojedinih bušotina na Snežniku, posle bušenja dolazilo je do promene kvaliteta na prirodnim izvorima, zbog aktiviranja otpadnih voda na širem prostoru *Snežnika*“ [6]. I načne li se bilo koja tema o vrnjačkim izvorima, dolazimo do sličnog zaključka o lančanoj reakciji, o sistemu spojenih sudova: nemoguće je ugroziti jedan element životne sredine, a da se ne poremete i drugi. Čak i kada naoko, na površini, deluje da je sve pod kontrolom, pod zemljom se može odvijati pravi ekološko-geološki triler.

Na Džaminoj česmi

U svom radu o razvoju turizma Vrnjačke Banje na principima održivog razvoja Eva Hrabovski-Tomić i Snežana Milićević zaključuju da „mineralni izvori predstavljaju okosnicu banjskog turizma, pa je neophodno maksimalno ih zaštititi od zagađivanja, kao i nekontrolisanog i neracionalnog korišćenja“ [7]. Iako postoje vrlo stroga pravila koja bi trebalo da spreče takve nepoželjne scenarije, deluje kao da su pravila tu da bi se kršila. Kada su članovi inicijative Vedro pokrenuli peticiju sa šest zahteva, pozvali su se upravo na zakonske akte koji bi morali biti garant očuvanja izvorišta. Tako, na primer, Zakon o banjama [8] nalaže da bi opština na čijem se području banja nalazi morala da se stara o njenom očuvanju, korišćenju, unapređenju i upravljanju; da zaštita i očuvanje prirodnih lekovitih faktora u banji mora biti garantovana; da zdravstvene ustanove i druga pravna i fizička lica koja obavljaju zdravstvenu delatnost korišćenjem prirodnog lekovitog faktora u banji moraju poštovati utvrđene propise. Tako je na papiru – u stvarnosti deluje da je mnogo toga palo... u vodu.

„Podneli smo krivičnu prijavu protiv Termi, koja i dalje stoji u Tužilaštvu“, kaže Dejana. Iz Vrnjačkih termi se, međutim, niko nije oglašavao nakon podnošenja prijave. Oni se – prema rečima naše sagovornice – „prave mrtvi“. Isti nivo interakcije dogodio se i nakon što je tom ugostiteljskom kompleksu, za potrebe ove studije, poslata molba za komentar u vezi sa izvorima

iz kojih dobijaju vodu, kao i u vezi sa dozvolama za eksploataciju. Odgovora nije bilo ni nakon mesec i po dana čekanja.

Dejana navodi da im je nadležno ministarstvo isprva reklo da niko nema pravo na eksploataciju, a potom – uz referisanje na Zakon o vodama – da nisu zaduženi za Banju, već da je to opština, koja je dužna da nadzire korišćenje vode i da je štiti. „Pisali smo geološkom inspektoru, a imamo samo dva na celoj teritoriji Srbije. On kaže da je bio pre dve godine i da je sve u redu, a sada nije došao da vidi kakvo je stanje“. Ipak, nije neophodno biti geološki inspektor da bi se utvrdilo da nešto ne valja. „Nedavno je presušio izvor IGB1, poznat kao Džamina česma, koji je kaptiran 1992. godine. Terme tvrde da crpe samo taj izvor, ali mi znamo da crpe Slatinu i Jezero. Celog januara nije bilo vode, pa je onda povremeno nestajala i dolazila, a to se ranije nikada nije dešavalo. Ta česma se nikada nije zatvarala, sve dok se Terme nisu otvorile“, navodi naša sagovornica.

Problema je bilo i pre Termi: specifične geografske odlike terena, nedovoljna briga, nagla urbanizacija i neuređena infrastruktura naselja i ranije su dovodile do negativnih iskustava. Izvor Snežnik je, na primer, tokom 2011. godine zbog zagađenja bio zatvoren za upotrebu skoro šest meseci: „Kao razlog navedena je nemogućnost kanalizacionih cevi da prime veliku količinu fekalija, koje su tekle iz septičkih jama novoizgrađenih objekata u neposrednoj blizini izvora. Tek nakon što je Zavod za javno zdravlje iz Kraljeva tri puta proveravao uzorke mineralne vode sa izvora Snežnik, decembra 2011. godine data je dozvola za ponovo korišćenje mineralne vode za piće i lečenje“ [7]. Istraživači Marija Pavlović, Nikola Radivojević i Jelena Lazić podsećaju da vodotoci iz ove regije (Gračanka, Novoselska, Vrnjačka, Lipovačka i Popinska reka) pripadaju slivu Zapadne Morave, Ibra i Rasine i da svi odreda imaju bujični karakter, pa posle otapanja snega i povećanog priliva padavina dolazi do višestrukog povećanja proticaja u njima. To je, navode oni, veoma nepovoljno sa aspekta rezervi vode za piće [9]. Uzevši sve u obzir, Hrabovski-Tomić i Milićević zaključuju da zaštita zona izvorišta „treba da se zasniva na neprekidnoj i rigoroznoj kontroli kvaliteta (hemijska, biološka i bakteriološka kontrola), formiranju zona zaštite oko svih područja vodozahvata (posebno je značajna zabrana izgradnje objekata oko izvorišta mineralnih voda i vršenja radnji koje mogu na bilo koji način zagaditi vodu), rekonstrukciji i zameni vodovodnih linija zbog gubitka vode u samom sistemu vodosnabdevanja“ [7].

Ekološki džedaji

Suočeni s tim da pomoći nema ni sa koje strane – ni od ministarstva, ni od tužilaštva, ni od geološkog inspektora, ni od opštine – aktivisti Vedra postali su svesni da je neophodno da istupe u ime čitave zajednice, pa čak i u ime onih koji moraju da ćute ili im je lakše ako ćute. Budući da je reč o veoma maloj inicijativi, o svega četvoro-petoro ljudi, svaki član cinično etiketirane *kombi-stranke* mora da bude spreman na multitasking. Oko pisanja prijava bila je angažovana Dejanina prijateljica, koja je prethodno radila na zaštiti šimšira kraj izvora Slatina. „Taj potez oko Slatine

bio je dosta bogat florom i faunom, ali je s vremenom, kako je krenula izgradnja hotela, to u velikoj meri devastirano", kaže Dejana. Ona sama nije bila aktivna u ekološkim inicijativama, ali oseća da je sada pravi trenutak da se ostvari na tom polju. Vedro je ubrzo, uz pomoć Crte i Rerija, postalo proaktivnije i vidljivije, a od velikog značaja bili su i višemesečni protesti kojima su Vrnjčani, turisti, ali i šira javnost, upozoreni na devastaciju izvora.

„Svaki izvor u Vrnjačkoj Banji ima svoje tri zone i mi smo rešili da ih obeležimo prema Pravilniku o zonama sanitarne zaštite, koji jasno definiše šta je u njima dozvoljeno", kaže Dejana. To bi trebalo da izgleda ovako: u 1. zoni zaštite, koja ne sme biti manja od tri metra, zabranjeno je postavljanje uređaja i opreme koji nisu u skladu sa vodosnabdevanjem, a zabranjeno je i napajanje stoke, uzgajanje ribe i kretanje vozila. U drugoj (užoj) zoni, 500 metara oko izvorišta, zabranjena je stambena izgradnja, upotreba hemijskog i stajskog đubriva, upotreba pesticida, herbicida i insekticida, uzgajanje i kretanje stoke, kao i vašari i druge manifestacije. Napokon, u trećoj zoni, zabranjeno je skladištenje opasnih materija i nafte, ispuštanje otpadnih voda, nekontrolisano deponovanje komunalnog otpada i krčenje šuma. Poštuju li se ova pravila? Dejana odmahuje glavom: „Opštinska uprava kontinuirano krši ovaj pravilnik. Dolazi do divljanja infrastrukture, zgrade niču na sve strane, a zone zaštite se uopšte ne poštuju“.

Zbog svega navedenog, Vedro je 7. novembra prošle godine pokrenulo peticiju, i to kod čuvenog „Vrapca“. Prvi od šest zahteva bio je da se stopiraju sva hidrogeološka istraživanja na teritoriji Vrnjačke Banje, a drugi da se obustavi eksploatacija mineralnih voda (osim u svrhe lečenja) dok se ne utvrde načini korišćenja, prava korišćenja i nivoi zaštite mineralnih voda. Tamo gde su institucije začutale – Vedro je progovaralo. „Morali smo da glumimo inspektore i ekološke džedaje na terenu, jer kad vidite neki problem, kad vidite – na primer – da je voda presušila na česmi, onda morate da krenete u istraživanje. Da vidite zašto nema vode, ko je zadužen za taj problem, kome treba pisati... Nismo stručni za ta pitanja, ali imamo srce i savest, pa smo krenuli da bunarimo sa svih strana da bismo došli do nekih informacija", kaže Dejana.

Treći zahtev bio je da se obustavi izgradnja u Vrnjačkoj banji dok se ne izgradi vodovodna i kanalizaciona mreža. U planu generalne regulacije Vrnjačke Banje navodi se kako postojeće stanje kanalizacije karakteriše „nepostojanje katastra podzemnih instalacija, nepoznavanje stanja mreže za kanalisanje otpadnih voda, neodgovarajuće priključenje korisnika sa velikim brojem divljih priključaka..." [2].

Četvrti zahtev podrazumevao je smenu članova Odbora za očuvanje i korišćenje prirodnih resursa Vrnjačke Banje. Reč je o savetodavnom telu, koje je ranije – prema Dejaninim rečima – nosilo naziv *Komisija za lekoviti faktor*: „Odbor je pod novim imenom osnovan 2018. godine, ali ništa nije radio po ovom pitanju. Terme su krenule da rade upravo u tom periodu, a odbor ni na koji način nije reagovao. Opština je dužna da sve malverzacije i sva istražna bušenja zaustavi ukoliko neko nema dozvolu za eksploataciju. Računali su na to da u Banji niko nema svest o ovim problemima. Zato kažem da je to naš najveći uspeh – to što smo poljuljali njihovo samopouzdanje. Ja sam kasnije imenovana za članicu Odbora, jer su tako želeli da nas navedu da prestanemo s organizacijom protesta, koji su bili veoma vidljivi, posebno leti kada je banja puna. To je za njih bio veliki poraz: idemo kroz promenadu i pričamo na megafon o problemima, o ilegalnoj eksploataciji vode“.

Peti zahtev bio je da se zaustave svi radovi na iscrpljivanju vode sa bivete *Topla voda* da ne bi došlo do presušivanja, kao što se desilo sa izvorštima *Jezero* i *Slatina*. Naposljetku, šesti zahtev bio je da se javnosti dostave informacije o statusu zgrade „Merkur Palas“, specijalne bolnice koja vodu koristi u balneološke, terapijske svrhe. Ta bolnica je ujedno zadužena za monitoring izvorišta, za nadgledanje i zaštitu. Informacije o zgradi – očekivano – nisu dostavljene. Stigao je samo elaborat o mineralnim rezervama.

Burna istorija Fons Romanusa

Osim vode, pod zemljom Vrnjačke Banje kriju se i naslage davno iščezlih vremena. „U ataru sela Vrnjci, na mestu Lađarište nalazi se višeslojno arheološko nalazište većeg značaja. Najznačajniji su nalazi iz rimskog perioda, koji su po mišljenju naučnika koristili vrnjačku toplu mineralnu vodu. Rimljani su mineralnu vodu koristili 300 godina (od kraja I do druge polovine IV veka) i jedan izvor im je služio za piće, a drugi, topao izvor, koristili su za kupanje“, navode u svom radu Marija Pavlović, Nikola Radivojević i Jelena Lazić [9], dok se u članku Aleksandra Todorovića opisuje kako je došlo do ovog otkrića: „Korišćenje mineralne vode u doba vladavine Rimljana jasno je potvrđeno 1924. godine: prilikom radova na otkrivanju novih izvora pronađeni su ostaci isklesane stene sa otvorom za isticanje vode. Bilo je i tragova manjeg drvenog bazena u kome je najpre pronađeno 60 metalnih novčića, a tokom daljih radova još 440 primeraka. Arheološko nalazište ukazuje na skromnu banju, koja je verovatno napuštena u drugoj polovini IV veka. Izgubivši balneološku funkciju, lekoviti izvor Fons Romanus dugo ostaje nepoznat“ [10]. Vladavina zemlje i tišine potrajala je punih 15 vekova: „Banja nije postojala ni tokom vizantijske uprave, niti u doba srednjevekovne države kao ni za vreme turske vladavine. Na poziv kneza Miloša Obrenovića 1835. godine stručnjaci su obišli vrnjačke tople vode i uporedili je sa lekovitom vodom u Karlovim Varima, u Češkoj, najčuvenijom banjom u Evropi. Ministarstvo zdravlja je još 1924. godine proglasilo Vrnjačku banju za prirodno lečilište prvog reda“ [9].

Zabeleženo je da je prvu hemijsku analizu vode sproveo baron Herder 1835. godine, da bi krajem šezdesetih godina 19. veka za područje banje počeo da se interesuje i Josif Pančić. „U periodu kada je Kragujevac bio prestonica države, a njome upravljao Mihajlo Obrenović preduzete su značajne akcije i u pogledu istraživanja prirodnih bogatstava Srbije. Kako u to vreme Srbija nije imala prave stručnjake, knez je pozvao inženjera iz Saksonije Sigmunda Herdera. Istraživanja barona Herdera bila su samo početak istraživanja lekovitih mineralnih voda u Vrnjačkoj Banji“ [9].

U prvoj polovini 20. veka banja je počela da se ističe kao najcenjenija u Srbiji, a periodi ulaganja smenjivali su se s periodima stagnacije i ratova. Dnevni list „Pravda“ zabeležio je u avgustu 1937. žustru polemiku novinara D. Lazarevića i opštinske uprave. Odgovarajući na optužbe za probleme koji – ispostaviće se – nisu rešeni ni u naše doba, tadašnje vlasti su poručivale: „Izvode se radovi na kaptiranju izvora obične pijaće vode“, „Izrađuje se kanalizacija u delovima banje u kojima nije postojala i odvodi se upotrebljena voda s fekalijama do Zapadne Morave“, „Raspisuje se licitacija za izradu savremenog kolovoza i asfaltiranje staza“, „Higijenske prilike su mnogo bolje nego što su bile“. Lazarević im na to cinično odgovara: „Ja se, zaista, nisam rodio pre Hrista da znam kako je onda bilo, ali sam naveo da higijenske prilike nisu kakve bi trebalo da budu!“ [11].

Narednog leta (27. jul 1938) „Pravda“ ovako izveštava o uređivanju banje: „Od aprila meseca na ovamo radovi se izvode punom parom. Tri valjka ogromnih dimenzija, nekoliko teretnih kamiona i ostala potrebna tehnička sredstva su na terenu. Radi se i danju i noću. (...) Za parkiranje

kolovoza prevučeno je dosada iz majdana Rudnika i Jošaničke Banje preko osamdeset vagona sitne granitne kocke. (...) Kocka se postavlja u lepezastom obliku na makadamskoj podlozi, za razliku od betonske. Ovakva podloga je oprobano izdržljivija i dugotrajnija. Trotoari su znatno prošireni duž glavne ulice A, koja vodi od mosta na Lipovačkoj reci..." [12]. Potom će uslediti Drugi svetski rat, pa period obnove, rasta, a onda – devedesetih – ratovi, nemaština i sankcije. Baš u to vreme, 1997. godine, novinar „Borbe“ popeo se na Čajkino brdo, ne samo kako bi bolje osmotrio panoramu banje, već i kako bi ispričao priču o burnoj i nepredvidivoj istoriji: „Ovde sve ima svoj vremeplov; svoju istoriju. Ovo brdo na kome stojimo i sa koga posmatramo na sve četiri strane panoramu Banje, do današnjeg dana je, na primer, često menjalo svoje ime. Nekada se zvalo Krš (stare karte Srbije iz prošlog veka); onda je na njemu podignuta crkva – mala i rustična, lepo uređena i održavana, u kojoj vazda za pokoj nečije duše gore sveće. Od tada je brdo dobilo novo ime – Crkveno. A kada je 1934. u Marselju ubijen Aleksandar Karađorđević – iz poštovanja prema Kralju Banjčani su mu podigli spomenik i brdo prozvali Aleksandrovo. Posle Drugog svetskog rata, Banjčani su srušili kraljev spomenik, bacili ga na otpad i na njegovom mestu podigli spomenik lokalnom narodnom heroju Miloradu Čajkincu – Čajki, po kome je brdo dobilo novo ime – Čajkino. Čujemo da će se i to uskoro izbrisati i da će brdo dobiti neko drugo ime" [13]. Proročki deo ove reportaže nije se obistinio (brdo je četvrt veka kasnije i dalje Čajkino), ali je točak istorije nastavio da priređuje iznenađenja, među kojima je najnovije u vidu... točka.

Ipak se okreće

Preko žičane ograde razvučeno je narandžasto platno koje ukazuje na gradilište. Naslov: „Montažni objekat – panoramski točak“. Investitor je Skyview d.o.o. iz Bogdanja, a izvođač radova Betmont d.o.o. iz Vrnjačke Banje. „Imaćemo jedan od najvećih točkova na ovim prostorima, malo niži od točka u Beču, za koji znamo da je simbol Beča“, izjavio je Boban Đurović, predsednik Opštine. Određivanje lokacije za postavljanje ove atrakcije rađeno je – kako se navodi u prilogu lokalne televizije – *planski*. Ako se nakon ovakve informacije i javila pomisao da se *plan* odnosi na ekologiju, na zaštitu prirodne sredine, Đurović se postarao da brzo razveje sumnje: „Ono što je možda najbitnije, o čemu se vodilo računa, to je budući prolazak Moravskog koridora, krajem 2023. godine. Točak je tako pozicioniran da upravno gledajući sa auto-puta svi oni koji će koristiti ovu saobraćajnicu imaće mogućnost da ga vide, što će biti jedna svojevrsna atrakcija" [14].

Radovi su započeti 21. marta, a planirano je da budu završeni 14. septembra, i to baš na Čajkinom brdu. Takva odluka gradskih vlasti kao da se podružuje planu generalne regulacije Vrnjačke Banje, gde se navodi da „funkcija zabave ima izuzetan turistički značaj“, ali da turistički sadržaji „moraju donekle biti profilisani i nenametljivi" [2]. Nenametljivi točak visine 60 metara imaće 32 kabine, a javni prostor na kojem se postavlja (750 kvadratnih metara) dat je u zakup pomenutoj

firmi iz Bogdanja koja je – prema podacima iz APR-a – osnovana prošle godine s ulogom od stotinu dinara, a registrovana je za „ostali prevoz putnika u kopnenom saobraćaju“. Skyview je pobedio s ponuđenim mesečnim zakupom od 120.000 dinara [15], što je prema konkursnoj dokumentaciji bila i najniža, početna cena. Odluka je oročena na deset godina.

Pre nego što su radovi otpočeli, aktivisti Vedra pokušali su da uspore postupak: „Oni su vršili mehanička istraživanja tla, da li je stabilno i koliko mogu da idu u dubinu. Sprečili smo firmu iz Niša da obavi istraživanje. Upali smo džipom i *presekli* tu aktivnost. Oni su nam rekli da niko od nadzornika nije tu i da nemaju nikakvo rešenje o pravima za istraživanje. Sutradan smo opet došli, oni su opet bili tu, ali su se pokupili i otišli. Oni, dakle, funkcionišu po principu *Ako prođe – prođe*“. Na Dejaninu žalost, prošlo je. „Takav točak na ovom mestu realno nema nikakvu svrhu, osim da se uklopi u vašarski ambijent. Imate malo panoramskog točka, malo lav festa, malo luna parka... Ponekad se zapitam da li postoji gradski urbanista koji bi rekao *Hej, čekajte, stanite malo, ovo nema nikakvog smisla*. Zgrade niču na svakom ćošku, a nijedna nema parking, nijedna igralište za decu, sve je sklepano...“.

„Balvani“ i balvani

Osim problema s izvorima, kanalizacijom i neplanskom gradnjom, Vrnjčane brine i stanje drveća. „Dođe neki *balvan* i seče redom šumu, uključujući i endemske vrste, za koje se borimo da tu opstanu. Isto se dešava i u Borjaku, gde se drveće nekontrolisano seče“, žali se Dejana.

Parkovi ove banje, prema Hrabovski-Tomić i Milićević, zauzimaju 27 hektara i u njima je zabeleženo 165 drvenastih vrsta (38 vrsta četinara, 68 vrsta listopadnog drveća), uključujući i egzotične vrste poput japanske trešnje, kanadske i ajanske smrče, a najstarija stabla imaju 110 do 120 godina. Drvoredi Vrnjačke Banje predstavljaju posebnu vrednost i turističku atrakciju, zasađeni uglavnom lipama. Povezuju tri mineralna izvora i predstavljaju glavno šetalište, koje je jedno od najlepših u Srbiji. [7]. Kada su se aktivisti u novembru prošle godine požalili na seču šume iznad Borjaka, inspektor Goran Mihajlović je u odgovoru naveo da se seča sprovodi u svrhu selektivnog proreda i da, u tom pogledu, ne izlazi iz zakonskih okvira.

Na mestu *selektivnog proreda* ubuduće bi se mogao dešavati *selektivni provod*: „Nama je upalo u oko to što se Lav fest održava u drugoj zoni izvora Jezero. Tu smo posadili mladice lešnika i kestena, da im stavimo do znanja da je to mesto rezervisano za prirodu. Dobili smo informaciju da će Lav fest biti izmešten, ali opet u zaštićenu zonu, na šumskoj površini, Borjak“, kaže Dejana.

Budući da su vlasti ostajale neme na analogni aktivizam, Vedro je pokušalo da iskoristi i onlajn resurse. Dejana je isprobala aplikaciju gReact, namenjenu građanima Srbije koji žele da dostave informaciju u vezi sa određenim ekološkim problemima na lokalnu. Prijave se prosleđuju Operativnom centru Ministarstva za zaštitu životne sredine, a putem aplikacije predviđeno je i praćenje rešavanja prijavljenog problema. Kada je Dejana pokušala da isproba ovaj metod, prijavljujući presušivanje izvora IGB-1, poznatijeg kao *Džamina česma*, ispostavilo se da alatka

jeste nova, ali se služi dobro poznatim algoritmom: proglaši se nenadležnim > prebaci na drugu instancu > problema više nema. „Ministarstvo je odmah prijavu prijavilo opštinskoj upravi, koja se bunila što njih nismo pitali. A nismo ih pitali jer nam do sada nijednu informaciju, na koju po zakonu o informacijama od javnog značaja imamo pravo, nisu dostavili“, kaže Dejana.

Ponekad deluje kao da se čitav scenario odigrava na panoramskom točku: počneš neku akciju, proguraš ideju, pa te institucije i sugrađani vrate na početak. „Zastraživanje koje sprovode opština i vlast dovode do toga da ljudi neće ni taj lajk na Fejsbuku da nam daju. Oni nas sreću po ulici, kažu *super ste, imate podršku, ali meni ovaj radi ovde, onaj onde, neću da se ističem*“. Problem je što je onih koji *smeju* da se ističu veoma malo: tek malo više od ona poslovična „dva slova“ na koja spadne nepopularna knjiga.

„Meni se desilo da nema vode, bilo je 12 uveče. Pomislila sam *Opet nema vode? Dokle više?* Svi su pisali na Fejsu, svi nezadovoljni. Izašli smo na ulicu i u jednom trenutku nas je bilo 50, ali su onda ljudi počeli da se rasipaju čim su krenuli pritisci sa svih strana. Pa nemoj sa njim, tu je *ovaj, ovaj drugi* mrlju iz prošlosti, pa šta ćeš ti s *ovim trećim*... Ali to me ne zanima, guram po svom. I da nas bude troje, ja ću biti srećna ako se nas troje okupilo zbog Banje. Ako sam krenula u čitavu ovu priču, verujem da treba da guram do kraja“, kaže Dejana, i iz te njene odlučnosti – naposljetku – iščitava se nešto nesumnjivo vedro.

Reference

- [1] Dabižljević, V. (2021). Zahtev za određivanje obima i sadržaja Studije o proceni uticaja na životnu sredinu projekta Eksploatacija mermera i krečnjaka kao tehničko-građevinskog kamena u ležištu „Zrnce“ na delu k. p. br. 4894/1 KO Novo selo, na teritoriji Opštine Vrnjačka Banja. https://www.ekologija.gov.rs/sites/default/files/inline-files/Zahtev%20o%20obimu%20i%20sadr%C5%BEaju_PK%20Zrnce_Tekst%2Bprilozi.pdf
- [2] Skupština Opštine Vrnjačka Banja. (N/A). Tekst plana generalne regulacije Vrnjačke Banje. <https://www.vrnjackabanja.gov.rs/images/clanak/415/dokumenta/tekst-plana.pdf>
- [3] Jovanović-Tončev, M., Podovac, M., & Stanišić, N. (2015). Kvantitativno-kvalitativna analiza tržišne privlačnosti i značajnosti banja Srbije. *Poslovna ekonomija*, 9(2), 341-364. <https://doi.org/10.5937/PosEko1502341J>
- [4] Nenković, M.; Pucar, M. (2019). Supstitucija tradicionalnih izvora energije korišćenjem geotermalnih izvora i energije biomase u banjama Srbije – teritorijalna rasprostranjenost i mogućnosti primene. *Zbornik Međunarodnog kongresa o KGH*, [S.l.], 36, 1, 129-138.
- [5] Republički zavod za statistiku. (2021). *Opštine i regioni u Republici Srbiji*. Beograd: RZS.
- [6] Đurović, N. (2011). Zdravstveni turizam kao faktor razvoja Vrnjačke Banje (master rad). Beograd: Univerzitet Singidunum.
- [7] Hrabovski-Tomić, E., & Milićević, S. (2012). Razvoj turizma Vrnjačke Banje na principima održivog razvoja. *Teme*, 36(2), 755-771.
- [8] Zakon o banjama. (2018). „Sl. glasnik RS”, br. 80/92, 67/93 - dr. zakon i 95/2018 - dr. zakon“. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-banjama-republike-srbije.html>
- [9] Pavlović, M., Radivojević, N., & Lazić, J. (2008). Analiza kretanja strukture i obima stanovništva opštine Vrnjačka Banja. *Industrija*, 36(1), 97-121.
- [10] Todorović, A. (2007) Fizičko-geografske karakteristike Vrnjačke Banje. *Globus* (Srpsko geografsko društvo), 38 (32), 231-240.
- [11] Lazarević, D. (1937). Šta nedostaje Vrnjačkoj Banji? *Pravda*, 31. avgust 1937.
- [12] V. C. (1938). Vrnjačka Banja dobiće nov izgled građenjem modernog kolovoza i prosecanjem novih ulica. *Pravda*, 27. jul 1938.
- [13] Tešić, Lj. (1997). Mineralne vode i kozje mleko. *Borba*, 22-23. februar 1997.
- [14] Televizija Vrnjačka Banja. (2022). Prilog VRT: Počela izgradnja panoramskog točka. <https://www.youtube.com/watch?v=tLabrZ34j9w>
- [15] Opština Vrnjačka Banja. (2022). Odluka o davanju u zakup javne površine za postavljanje montažnih objekata i mobilijara na javnim površinama. <https://www.vrnjackabanja.gov.rs/images/clanak/2277/dokumenta/odluka-o-davanju-u-zakup-povrsine-javne-namene-za-postavljanje-montaznih-objekata-i-mobilijara.pdf>

Impresum

Izdavač:
CRTA

Autor:
Stefan Janjić

Dizajn i prelom:
Jakov Ponjavić

Maj 2022.